

EDWARD DŁUGAJCZYK

Z Warszawy do Nowego Jorku

Jeszcze o losach akt wojskowych podczas II wojny światowej

Przemieszczanie materiałów archiwalnych, także wojskowych, w czasie II wojny światowej i straty z tym związane nadal nie doczekały się zadowalającego wyjaśnienia. Do literatury, jaka narosła wokół tych spraw, artykuł dorzuca obecnie garść nowych faktów dotyczących akt ewakuowanych we wrześniu 1939 r. z Archiwum Wojskowego w Warszawie do Rumunii i dalej na Zachód. W literaturze przedmiotu nadal nie uściślono wyczerpująco, jakie akta wojskowe zostały po wybuchu wojny wywiezione z Warszawy, z jakich instytucji pochodziły i gdzie ostatecznie znalazły schronienie. Inspiracją do podjęcia tematu stały się kwestie związane z dziejami akt powstań śląskich, choć pełniejsze z tym związane wyniki dociekań trzeba odłożyć do odrębnego opracowania.

Niemal wszystkie ustalenia związane z interesującą nas tu peregrynacją akt wojskowych pochodzą ze sprawozdania sporządzonego przez mjr. Bolesława Waligórę, kierownika Archiwum Wojskowego w Warszawie¹.

¹ Sprawozdanie mjr. B. Waligóry pt. *Archiwum Wojskowe od 31 lipca do 17 listopada 1939 roku* [w:] Z. Kozak, *Relacja mjr. Bolesława Waligóry z działalności Archiwum Wojskowego od 31 sierpnia do 17 września[!] 1939*, „Biuletyn Wojskowej Służby Archiwalnej” 2001, nr 24, s. 164–183. Opierając się na ustaleniach Waligóry, o wędrowce akt do Rumunii pisali: A. Suchcitz, *Sprawa odtworzenia Archiwum Wojskowego we Francji 1939–1940*, „Teki Historyczne” (Londyn) 1994–1995, t. 21, s. 215–235; idem, *Major Bolesław Waligóra – pionier polskiej archiwistyki wojskowej*, „Biuletyn Wojskowej Służby Archiwalnej” 2003, nr 26, s. 13–28; J. Ciesielski, *Dzieje Archiwum Wojskowego 1918–1939*, Warszawa 1999; W.K. Roman, *Centralne Archiwum Wojskowe 1918–1998, tradycje, historia, współczesność służby archiwalnej Wojska Polskiego*, Toruń 1999, s. 49–53. Zob. też. E. Długajczyk, *Dokumentacja personalna*

Wcześniejszy ustny przekaz Adama Fabiana, pracownika biblioteki Generalnego Inspektoratu Sił Zbrojnych, choć o wiele szczuplejszy, w ogólnym zarysie pokrywa się z relacją Waligóry. Na nim oparł się płk Leszek Lewandowicz². Do tego, co Bolesław Waligóra napisał o transportowaniu akt do granicy rumuńskiej, nie sposób wiele dodać. Pozostaje natomiast wyjaśnienie dalszych losów akt po tym, jak Waligóra stracił z nimi kontakt.

Archiwum Wojskowe rozpoczęło przygotowania na wypadek wojny dopiero kilka miesięcy przed jej wybuchem. 5 września 1939 r. zapadła decyzja o natychmiastowym ewakuowaniu części personelu oficerskiego i skromnej tylko ilości akt w dwóch podstawionych do dyspozycji autobusach. Osobnym transportem konnym wyjechały w tym samym dniu pomoce ewidencyjne Archiwum Wojskowego (inwentarze i informatory), mające umożliwić dalsze prace archiwalne. Tu również umieszczono część akt zbioru „Powstania górnośląskie”. Po drodze akta były bombardowane, kilkakrotnie przeładowywane, niektóre palone. Z relacji Waligóry wynika, że straty dotknęły akt Generalnego Inspektoratu Sił Zbrojnych (GISZ); w Brodach zaginęły trzy skrzynie w wagonie odłączonym od transportu ewakuacyjnego, w Horodence, przed przekroczeniem granicy rumuńskiej, podjęto decyzję o spaleniu części akt. 17 września akta wojskowe w ogólnej kolumnie ewakuacyjnej przeszły granicę rumuńską. Na tymczasowe miejsce internowania polskich oficerów i generałów władze rumuńskie wyznaczyły kurort Băile Herculane.

W kurorcie tym Waligóra zajął się przede wszystkim porządkowaniem i spisywaniem ocalonych akt. Według jego relacji:

„W pierwszym tygodniu po przyjeździe zająłem się początkowo sam przeglądaniem i ogólną segregacją przywiezionych akt. Akta te w podróży nieco ucierpiały i niektóre paczki były wewnątrz wymieszane. Na podstawie danych przeglądu opracowałem zestawienie i charakterystykę poszczególnych grup akt, podając przy tym stan inwentaryzacji i dalszy program pracy³. Licząc się z wartością wywiezionych materiałów, wysunąłem wniosek oddania tych zbiorów Ambasadzie w Bukareszcie, skąd – jak zaznaczyłem – «znaczna część należy odesłać rychło do Francji, gdzie mogą i powinny być wyzyskane w bieżących poczynaniach Rządu»”.

I dalej:

„W następnych dniach prowadzono inwentaryzację w archiwum poszczególnych grup, przy czym w pracy tej wzięli udział oprócz mnie tylko

powstańców śląskich. Wprowadzenie do tematu [w:] Powstańcze miscellanea, red. Z. Kapała, Bytom 2006, s. 23–53.

² L. Lewandowicz, *Polskie archiwalia wojskowe w czasie okupacji 1939–45*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1972, nr 2, s. 476–481.

³ Informacje na ten temat znajdują potwierdzenie w inwentarzach akt załączonych do niniejszego artykułu.

kpt. dr J[an] Giergielewicz i urzędnik S. [właśc. Władysław] Bocheński. [...] Z mniejszych prac należy wymienić uporządkowanie pliku przemieszczonych akt referatu historii powszechnej WBH (przypadkowo zebranych) przez kpt. H[ugona] Zielińskiego⁴ oraz uporządkowanie materiałów dotyczących działalności marszałka Rydza Śmigłego, czym zajął się kpt. S[tanisław] Librewski”⁵.

Należy dorzucić, że starali się oni podzielić ocalony i wymieszany zasób na zespoły lub zbiory tematyczne, odtwarzając podziały ewidencyjne stosowane przed wojną w Archiwum Wojskowym, jednak włączając do nich także materiały Wojskowego Biura Historycznego oraz GISZ spoza Archiwum Wojskowego. Innymi słowy, posiadany materiał potraktowali jako jedną nową całość. Mniej interesowała ich proveniencja akt, instytucja, z której akta pochodziły. Stąd też i obecnie istnieje pewien kłopot z zaszeregowaniem niektórych materiałów archiwalnych.

Tymczasem władze rumuńskie 18 listopada 1939 r. zarządziły, że w Băile Herculane pozostaną tylko generałowie, natomiast pozostali oficerowie przeniosą się do innego miejsca. Wobec niemożności zabrania ze sobą akt personel Archiwum, według Waligóry, na rozkaz gen. Leona Berbeckiego⁶ podzielił za pokwitowaniem przygotowane już uprzednio paczki z aktami między generałów. Waligóra dosłownie:

„W obawie o dalsze losy akt złożyłem 5 XI meldunek [gen. Berbeckiemu], że prace inwentaryzacyjne przerwałem i przystąpiłem do pakowania paczek (całość akt) i to w ten sposób, że odebranie akt może nastąpić za 1–2 dni. [...] Od 7 X akta spakowane już oczekiwały przyjęcia przez Bukareszt”.

Po zarządzeniu władz rumuńskich wyprowadzenia polskich oficerów z Băile Herculane: „W tym położeniu sprawa archiwum nasunęła nowe kłopoty, gdyż nie wiedząc, jakie będą nasze dalsze losy, nie mogliśmy już teraz zabrać ze sobą akt. [...] Wobec tego w ostatnich godzinach całe archiwum rozdzielono paczkami wśród generałów. Spis całości oraz pokwitowanie odbioru i poszczególne inwentarze przejął gen. broni. L. Berbecki”.

⁴ Aneks, dok. 11, poz. 19.

⁵ Aneks, dok. 13.

⁶ Gen. Leon Berbecki, jako najstarszy stopniem, stanął na czele Dowództwa Wojska Polskiego w Rumunii, określanego też mianem Dowództwa Obozów Wojska Polskiego w Rumunii. Władze rumuńskie uniemożliwiły utrzymanie polskiej komendy nad obozami, a naczelny wódz gen. Władysław Sikorski swoim reprezentantem na terenie Rumunii uczynił attaché wojskowego ppłk. dypl. Tadeusza Zakrzewskiego przy Ambasadzie RP w Bukareszcie. Zob. T. Dubicki, *Wojsko polskie z Rumunii w latach 1939–1941*, Warszawa 1994, s. 96–97; T. Dubicki, R. Majzner, *Internowanie żołnierzy Wojska Polskiego w Rumunii* [w:] *Internowanie żołnierzy polskich w latach II wojny światowej*, red. naukowa T. Dubicki, T. Panecki, Tarnowskie Góry 2004, s. 80.

Wieczorem 19 listopada 1939 r. oficerowie wyjechali z Băile Herculane do obozu internowanych w Târgoviște. Major Waligóra orzekł: „Z chwilą wyjazdu z Băile Herculane A[rchiwum] W[ojskowe] jako takie, istniejące jeszcze w zawiązkach i posiadające jeszcze do 19 XI ważne zadanie opieki nad aktami, przestało istnieć”⁷. Archiwum jako instytucja rzeczywiście przestało istnieć, ale pozostały akta.

Szczegóły dalszej wędrówki akt wojskowych uchodzą w literaturze za nieznane. Rozdanie paczek generałom, którzy mieli większą swobodę poruszania się, mogło spowodować dalsze rozproszenie archiwaliów, skłaniając autorów zajmujących się sprawą do przypuszczeń, że generałowie przewieźli akta do Ambasady Polskiej w Bukareszcie, a także do Francji, skąd część akt dotarła do Londynu, złożono je potem w Instytucie Polskim i Muzeum im. gen. Sikorskiego, bądź w Instytucie Józefa Piłsudskiego. Drugi kierunek ewakuacji miał prowadzić przez Bliski Wschód, Francję, Lizbonę do Ameryki⁸.

30 grudnia 1939 r. Paryż depeszował do attaché wojskowego w Bukareszcie: „Przesłać niezwłocznie majora Bolesława Waligórę z Târgoviște wraz z archiwum”⁹. Waligórę w marcu 1940 r. udało się przerzucić do Francji, ale o aktach w swojej relacji Waligóra nie wspomina, bo już wcześniej stracił z nimi kontakt.

Tymczasem 11 lutego 1940 r. akta znalazły się w Ambasadzie RP w Bukareszcie. Z protokołu zdawczo-odbiorczego, spisano przy tej sposobności 17 lutego¹⁰, wynika, że akta do Bukaresztu przetransportował z Băile Herculane urzędnik Stanisław Stelmach, a więc nie dostarczali ich indywidualnie generałowie. Z protokołu i załączonych do niego pomocy ewidencyjnych wynika również, że z materiału archiwalnego, którym dysponowali Waligóra i Bocheński, wyodrębnili oni 15 grup – zespołów (kolekcji), umieszczając całość w 161 paczkach. Każdą paczkę oznaczyli numerem grupy i w obrębie grupy numerem kolejnym paczki. Tak opisane paczki otrzymali za pokwitowaniem generałowie w celu planowanego wtedy wywiezienia z obozu.

Istnieją pewne rozbieżności pomiędzy wykazem akt sporządzonym przez Waligórę a wykazem umieszczonym w protokole zdawczo-odbiorczym z 17 lutego i szczegółowymi inwentarzami. Za miarodajny należy uznać wykaz grup ewidencyjnych i ich szczegółowe inwentarze. Zbiór inwentarzy stanowiący pomoc ewidencyjną przed wyekspediowaniem akt w dalszą drogę poprzedza

⁷ B. Waligóra, *Archiwum Wojskowe...*, s. 183.

⁸ J. Ciesielski, *Dzieje Archiwum...*, s. 132; W.K. Roman, *Centralne Archiwum Wojskowe...*, s. 53.

⁹ *Depesze wojenne Attachatu Wojskowego przy Ambasadzie RP w Bukareszcie 1939–1940*, oprac. T. Dubicki, A. Suchcitz, Tarnowskie Góry 2006, s. 108.

¹⁰ Aneks, dok. 1.

sporządzony ręką Bocheńskiego nagłówek: „zapakowanych do transportu w 19-tu skrzyniach”. Oznacza to, że w Ambasadzie RP w Bukareszcie akta znajdujące się jeszcze niedawno pod opieką Waligóry, a później Bocheńskiego umieszczono paczkami w 19 skrzyniach. W archiwach przygotowuje się zwykle do transportu paczki około 20–30-centymetrowe jako najbardziej poręczne. Jeśli przyjąć, że średnio jedna paczka miała 25 cm, ogólnie w dyspozycji Waligóry w Rumunii znalazło się ok. 40 m akt.

Spoza ogólnego zbioru archiwaliów przywiezionych z Warszawy w protokole z 17 lutego 1940 r. znalazła się również, oznaczona jako grupa XV, jedna teczka zatytułowana „Akta z 1939 r.” Teczka zawierała akta grupy gen. Gustawa Paszkiewicza, dziennik gen. Tadeusza Kossakowskiego i relację gen. Stanisława Skwarczyńskiego¹¹. W spisach inwentarzowych, poza dwoma, zostały odręcznie klamrami wyodrębnione kolejne numery paczek. Liczby paczek zgadzają się z danymi protokołu z 17 lutego 1940 r. Wyjątek stanowi grupa XV występująca w protokole z oznaczeniem „4 pudełka z kartoteką Adiutantury Generalnej z 1919 r.”, podczas gdy w inwentarzu są to wymienione już „Akta z 1939 r.” Najwięcej, bo 83 paczki, obejmowały akta spraw górnośląskich, czyli fragment składający się w Archiwum Wojskowym w Warszawie na zbiór „Powstania górnośląskie”, powiększony w Rumunii o niektóre akta spoza tego zbioru. W protokole z 17 lutego 1940 r. brakuje inwentarza I grupy. Grupa ta składała się z 7 paczek, jednak nie wiadomo, jakie akta zawierała.

W materiałach z Băile Herculane, dostarczonych do ambasady przez Stelmacha, jak wynika z protokołu z 17 lutego 1940 r., grupę II tworzyły „2 paczki i jeden kufer okuty z materiałami archiwalnymi” Kapituły Orderu Virtuti Militari, czyli akta wraz z krzyżami. Kufer komisyjnie otwarto „kluczem przywiezionym” przez Waligórę zapewne wcześniej do ambasady. Suchcitz, nawiązując do tego protokołu, dodaje, że była to część „przewieziona przez sekretarza Kapituły kpt. Franciszka Sakowskiego”¹², nie wiadomo, czy tylko z Warszawy do Rumunii, czy też dalej do Londynu. Dostępne przekazy nie notują udziału Sakowskiego, długoletniego pracownika Biura Kapituły Orderu Virtuti Militari i sekretarza Komitetu Krzyża i Medalu Niepodległości¹³, w tej operacji.

Ewakuowane z Warszawy materiały Orderu Virtuti Militari i pamiątki Muzeum Belwederskiego zwykło się łączyć z transportem majątku Funduszu Obrony Narodowej (FON)¹⁴, administrowanym przez Ministerstwo Spraw

¹¹ Aneks, dok. 14.

¹² A. Suchcitz, *Sprawa odtworzenia...*, s. 220.

¹³ W. Jędrzejewicz, *Wspomnienia*, oprac. J. Cisek, Wrocław 1993, s. 259.

¹⁴ J. Zuziak, *Dzieje Instytutu Józefa Piłsudskiego w Londynie 1947–1997*, Warszawa 2001, s. 270–271.

Wojskowych. Z Warszawy odszedł również transport złota Banku Polskiego, kierowany przez Henryka Floyar-Rajchmana. W Śniatyniu oba transporty zetknęły się i odtąd transportem złota zajmował się Ignacy Matuszewski, a Rajchman kierował Funduszem Obrony Narodowej. Wacław Jędrzejewicz, który już w Rumunii przyłączył się do transportu FON i w Ambasadzie RP w Bukareszcie uczestniczył w jego segregowaniu, wspominał mimochodem o muzealiach belwederskich i opisał ich dalszą drogę do Paryża. Według niego muzealia belwederskie przybyły do ambasady w Bukareszcie oddzielnie, eskortowane przez funkcjonariuszy Belwederu, chor. Wójcika i sierż. Kozere¹⁵. Tym oddzielnym transportem wyszły prawdopodobnie również z Warszawy materiały Kapituły Orderu Virtuti Militari. Jędrzejewicz o nich nie napomyka, choć potem akta Kapituły, przynajmniej ich część, zawiózł do Londynu, wręczając marszałkowej Piłsudskiej¹⁶.

Protokół z 17 lutego 1940 r. dowodzi, że w Rumunii pozostały dwie paczki akt Kapituły i skrzynia z krzyżami. Te potem inną drogą trafiły do Londynu. Krzyże zużyto na odznaczenia¹⁷. Akta obecnie znajdują się w Instytucie Józefa Piłsudskiego w Londynie.

Akta z Ambasady RP w Bukareszcie jakimś sposobem dostały się do Francji. Ślad wiedzie do Marsylii, miasta portowego na południu Francji. Archiwum prawdopodobnie podążyło do Francji jednym ze szlaków ewakuacyjnych żołnierzy polskich¹⁸, a może powtórzono wcześniej zastosowany sposób ze srebrem Funduszu Obrony Narodowej¹⁹. Wykonanie decyzji o wyekspediowaniu tam akt musiało nastąpić przed 10 maja 1940 r., czyli przed rozpoczęciem przez Niemcy wojny na Zachodzie.

Suchcitz podaje, że w styczniu 1940 r. do Paryża z Bukaresztu zaczęły napływać akta operacyjne z kampanii 1939 r.²⁰ Należy przyjąć, że nie pochodziły z archiwum zarządzanego przez Waligórę. Część z nich na pewno weszła wkrótce do zasobu Referatu Archiwalnego w reaktywowanym

¹⁵ W. Jędrzejewicz, *Fundusz Obrony Narodowej w czasie 2-ej wojny światowej*, „Zeszyty Historyczne” (Paryż) 1962, nr 1, s. 161. Imion funkcjonariuszy nie udało się ustalić.

¹⁶ K. Langowski, *Początki działalności Instytutu Józefa Piłsudskiego w Nowym Jorku 1943–1956*, „Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej” 2012, s. 295.

¹⁷ *Order Virtuti Militari*, Warszawa 2013, s. 103.

¹⁸ T. Dubicki, *Wojsko polskie...*, s. 212; T. Dubicki, R. Majzner, *Internowanie...*, s. 89.

¹⁹ Z majątku Funduszu Obrony Narodowej, przewiezonego po wybuchu wojny do Rumunii i posegregowanego w Ambasadzie RP w Bukareszcie, część zawierającą dary ze srebra w styczniu 1940 r. wyekspediowano dla rządu polskiego we Francji. Ekspedycję wykonała francuska firma handlowa z Marsylii, posiadająca swoją filię w Bukareszcie. Skrzynie kolejną z Bukaresztu odjechały do Konstancy, a stamtąd statkiem do Marsylii. Transportem kierowali najpierw Henryk Floyar-Rajchman i Wacław Jędrzejewicz, w końcowej fazie już tylko Jędrzejewicz. Zob. W. Jędrzejewicz, *Fundusz Obrony Narodowej...*, s. 157–178.

²⁰ A. Suchcitz, *Sprawa odtworzenia...*, s. 224.

Wojskowym Biurze Historycznym w Paryżu. Kierownikiem Referatu Archiwalnego został Waligóra. Akta ulokowano w magazynach Biblioteki Polskiej w Paryżu. Zasób rozrastał się, powiększany materiałami deponowanymi przez komórki organizacyjne władz wojskowych i jednostki wojskowe. Po agresji niemieckiej Referat Archiwalny z początkiem czerwca 1940 r. przeniósł się do Angers. Już po przybyciu do nowego miejsca Waligóra „ostrzegał, że po odebraniu skrzyń z aktami A[rchiwum] W[ojskowego] przybyłych z Rumunii do Francji (10–18 skrzyń) będzie brak miejsca”²¹. Wynika z tego, że akta Archiwum Wojskowego znajdowały się już we Francji i Waligóra przewidywał, że przejmie je do swojego Referatu Archiwalnego, choć nie znał dokładnie rozmiarów transportu. Tymczasem szybkie postępy ofensywy niemieckiej spowodowały ewakuowanie Referatu Archiwalnego do Saintes, gdzie 18 i 19 czerwca spalono część akt, pozostałe wraz z personelem przetransportowano statkiem do Wielkiej Brytanii.

Akta wojskowe przerzucone z Rumunii pozostały w Marsylii. Można powiedzieć, „na szczęście”, bo nie wiadomo, jaki spotkałby je los w wyniku chaotycznej ewakuacji przez Kanał La Manche.

Nieznana dotychczas wiedzę o pobycie we Francji akt wojskowych ewakuowanych z Rumunii wypełnia po części powojenny przekaz byłego oficera Samodzielnej Brygady Strzelców Podhalańskich, mjr. Felicjana Majorkiewicza²². Po klęsce Francji Majorkiewicz przedostał się na południe do nieokupowanej strefy, gdzie na przełomie 1940 i 1941 r. zetknął się w Marsylii z Janem Ludygą-Laskowskim, pod którego pieczęcią znajdowały się skrzynie z aktami wojskowymi, właśnie tymi dostarczonymi z Rumunii.

Jan Ludyga-Laskowski, major rezerwy, dowódca 1 Dywizji wojsk powstańczych i zastępca komendanta III powstania śląskiego, pierwszy większego formatu historyk powstań śląskich, piłsudczyk, choć skłócony ze Związkiem Powstańców Śląskich i wojewodą Michałem Grażyńskim, pełnił obowiązki sekretarza generalnego Federacji Polskich Związków Obrońców Ojczyzny w Warszawie, przez pewien czas przewodniczący Sekcji Polskiej FIDAC-u²³. Dzieje wojenne Ludygi-Laskowskiego nie zostały dotychczas

²¹ *Ibidem*, s. 231.

²² Aneks, dok. 16. Majorkiewicz po wojnie po powrocie do kraju mieszkał w Warszawie przy ul. Siennickiej 21 m. 54. Był inżynierem. Prezentowaną w aneksie relację sporządził w 1961 r. z myślą o opublikowaniu w katowickim kwartalniku „Zaranie Śląskie”. Redakcja nie skorzystała z oferty. Wobec tego przekazał swój zbiór Bibliotece Narodowej w Warszawie, gdzie relacja została zarejestrowana w rękopisach pod sygn. 10 405 (mikr. 94 296). Do powojennej relacji, przekazanej Bibliotece Narodowej, Majorkiewicz dołączył dwa rękopiśmienne konspekty meldunków z 1942 r.

²³ A. Niewęgłowska, *Współpraca zagraniczna Federacji Polskich Związków Obrońców Ojczyzny w latach 1928–1939* [w:] *Wrzesień 1939 wojna na dwa fronty*, red. J. Gmitruk, W. Wiczorkiewicz, Warszawa 2010, s. 415.

precyzyjnie ustalone. Według fragmentarycznej wiedzy wziął udział we wrześniowej obronie Śląska i wraz z oddziałami wojskowymi wycofał się przez Rumunię do Francji (18 września 1939 r.), gdzie zaciągnął się do wojska. Po upadku Francji przedostał się na południe, do okręgu Vichy. Napomyka się o jego pobycie w Marsylii, skąd po wkroczeniu tam Niemców przeniósł się 24 grudnia 1942 r. w okolice Grenoble. Uczestniczył w ruchu oporu. W marcu 1944 r. aresztowany przez gestapo. Doczekał wyzwolenia. Do kraju nie wrócił. Zmarł w Paryżu w 1956 r.²⁴

Majorkiewicz z racji obowiązków służbowych pewnego dnia wstąpił do mieszkania Ludygi-Laskowskiego na parterze „polskiego” szpitala w Marsylii. W mieszkaniu zauważył porozwieszane – jak to ujął – „szkice walk ludu śląskiego”. Pochodziły z otwartych 3–4 skrzyń. W podejrzeniu nadużycia złożył raport swojemu przełożonemu gen. Juliuszowi Kleebergowi. Ten powołał komisję, potem drugą, do zbadania sprawy. Ludyga-Laskowski przyznał, że otworzył skrzynie zawierające akta powstań śląskich. Większą część tego materiału, zwłaszcza spisy powstańców, spalił, żeby nie dostały się z ręce gestapo i nie zaszkodziły powstańcom i ich rodzinom. Kilka dokumentów sobie zatrzymał. Niektóre potem na żądanie komisji oddał. Materiały dochodzeń komisje wręczyły gen. Kleebergowi. W sierpniu 1942 r., już po przyjeździe do Londynu, Majorkiewicz złożył stosowny meldunek, w którym powtórzył uzyskane informacje. Powątpiewał w prawdziwość oświadczenia Ludygi-Laskowskiego, że zniszczył akta powstańcze. Inna sprawa, że nie znając zawartości wszystkich skrzyń, sądził, że zawierają tylko archiwalia powstań śląskich.

Nie wiadomo, kiedy i z czyjego polecenia pieczę nad skrzyniami z aktami w Marsylii objął Ludyga-Laskowski. Jako dowódca powstańczy i historyk zapewne nie umiał się powstrzymać od zerknięcia do skrzyń z aktami powstań śląskich. Poznał ich wartość i postanowił ratować. Nie chciał, żeby poszły do Londynu, zapewne z powodów politycznych, więc komisjom dociekającym powodu otwarcia skrzyń złożył pisemne oświadczenie nieprawdy o zniszczeniu personalnej ewidencji powstańczej.

W 1941 r. akta z Marsylii wysłano, zapewne drogą morską, do Lizbony, a stamtąd do Stanów Zjednoczonych i złożono w Ambasadzie RP w Waszyngtonie. Po pewnym czasie akta zostały przekazane reaktywowanemu 4 lipca 1943 r. Instytutowi Józefa Piłsudskiego w Nowym Jorku²⁵. Powiada się, że do Ameryki akta przewiózł płk Ignacy Matuszewski wraz z mjr. Hen-

²⁴ J. Ludyga-Laskowski, *Zarys historii trzech powstań śląskich 1919–1920–1921*, Warszawa–Wrocław 1973, s. 48.

²⁵ J. Cisek, *Instytut Józefa Piłsudskiego w Ameryce i jego zbiory*, Warszawa 1997, s. 39. O założeniu Instytutu i jego początkach zob. K. Langowski, *Początki działalności...*, „Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej”, cz. 1, 2012, s. 287–326; cz. 2, 2013, s. 351–366.

rykiem Floyar-Rajchmanem i zdeponował potajemnie w klasztorze norbertanek w Pensylwanii. Dostęp do nich był możliwy po podaniu hasła. Akta w 1956 r. miał przypadkowo odkryć gen. Wincenty Kowalski i spowodować przekazanie ich do Instytutu Józefa Piłsudskiego²⁶.

W każdym razie trzeba przyjąć, że Ludyga-Laskowski te akta, którymi się opiekował w Marsylii, w tym również rzekomo spalone, w rzeczywistości ukryte akta powstań śląskich, oddał do dyspozycji Ignacego Matuszewskiego.

Suchcitz twierdzi, że większość zespołów, które spisał mjr Waligóra znajduje się obecnie w Instytucie Józefa Piłsudskiego w Nowym Jorku, a nieliczne wyjątki w Instytucie Polskim i Muzeum im. Sikorskiego w Londynie²⁷. Twierdzenie to należy na tyle skorygować, że żadne akta z transportu, który znalazł się w Marsylii, nie przedostały się do Londynu. Jak wiemy, oczekiwał na nie Waligóra jeszcze w czerwcu 1940 r. w Angers, ale się nie doczekał z powodu pospiesznej ewakuacji Referatu Archiwalnego do Anglii.

Nie sposób ustalić, czy komplet akt znajdujących się w Rumunii, a potem w skrzyniach umieszczonych w Marsylii, dotarł ostatecznie do Nowego Jorku. Odpowiedzi na to pytanie, przynajmniej częściowo, można by udzielić, porównując wnikliwie inwentarze sporządzone w Rumunii przez mjr. Waligórę i jego pomocników z zawartością w grę wchodzących zespołów z zasobu Instytutu Józefa Piłsudskiego. Niektórych akt powstań śląskich nie można się doszukać w zasobie nowojorskim. Braki nie są liczne, ale jest ich nieco więcej, niż mógł sobie przywłaszczyć Ludyga-Laskowski.

O komentarz upomina się obiegowe twierdzenie, jakoby podstawowy trzon zasobu aktowego Instytutu Józefa Piłsudskiego w Nowym Jorku wywodził się z przedwojennego Instytutu Józefa Piłsudskiego Poświęconego Najnowszej Historii Polski w Warszawie²⁸. Ani akta powstań śląskich, ani inne w grę wchodzące zespoły nigdy nie należały do warszawskiego Instytutu Józefa Piłsudskiego. Z chwilą wybuchu wojny Wacław Lipiński, dyrektor Instytutu Józefa Piłsudskiego w Warszawie, przeniósł zbiory archiwalne Instytutu, zdeponowane w Wojskowym Biurze Historycznym, do Muzeum Belwederskiego. Uległy one rozproszaniu, podobnie jak eksponaty muzealne, głównie pamiątki po Marszałku. Niektóre zostały wywiezione na Zachód. Część akt po wojnie zatrzymała się w Archiwum Akt Nowych w Warszawie²⁹.

²⁶ Instytut Polski i Muzeum im. Gen. Sikorskiego (dalej: IPMS), sygn. B. I 12h/5, Notatka płk. dypl. Antoniego Grudzińskiego z 26 IV 1962 r. Streszczona w: A. Suchcitz, *Sprawa odtworzenia...*, s. 220.

²⁷ A. Suchcitz, *Sprawa odtworzenia...*, s. 220.

²⁸ J. Cisek, *Instytut Józefa Piłsudskiego...*, s. 39 i różne wydawnictwa i strony internetowe Instytutu Józefa Piłsudskiego w Nowym Jorku.

²⁹ E. Kołodziej, *Akta i zbiory Muzeum Józefa Piłsudskiego w Belwederze (1936–1939)*, „Archeion” 1996, t. 96, s. 106–120.

Aneksy

I. „Inwentarze akt Archiwum Wojskowego (ewakuowanych do Rumunii), zapakowanych do transp. w 19-tu skrzyniach”

[1]

Protokół odbiorczy materiałów archiwalnych, przywiezionych z Baile Herculane do Attachatu Wojskowego w Bukareszcie³⁰

W dniu 17 lutego 1940 r. Komisja w składzie:

1. Przewodniczącego kpt. Librewskiego Stanisława oraz
2. Dwóch członków: a) urz[ędnika] Bocheńskiego Władysława
b) urz[ędnika] Stelmacha Stanisława

przyjęła następujące materiały archiwalne, przywiezione w dniu 11 lutego 1940 r. przez urz. Stelmacha Stanisława z Baile Herculane:

- 1) 7 paczek akt grupy I
- 2) 83 paczki akt grupy III
- 3) 4 paczki akt grupy IV
- 4) 2 paczki akt grupy V
- 5) 2 paczki akt grupy VI
- 6) 9 paczek akt grupy VII
- 7) 3 paczki akt grupy VIII
- 8) 20 paczki akt grupy IX
- 9) 7 paczek akt grupy X
- 10) 6 paczek akt grupy XI
- 11) 9 paczek akt grupy XII
- 12) 3 paczki akt grupy XIII
- 13) 4 paczki akt grupy XIV

14) 2 paczki i jeden kufer okuty z materiałami archiwalnymi grupy II (krzyże i akta Kapituły Orderu Virtuti Militari. Celem stwierdzenia zawartości kufra otwarto go komisyjnie kluczem przywiezionym przez mjr. Wali-górę Bolesława, przy czym został sporządzony oddzielny protokół).

- 15) 4 pudełka z kartoteką Adiutantury Generalnej z 1919 r.

Wraz z wyżej wyszczególnionymi materiałami archiwalnymi została przywieziona maszyna do pisania „Underwood” z krótkim wałkiem nr 953328, którą przekazano Komisji Ochrony Mienia Państwowego.

Komisja stwierdziła na podstawie wyglądu zewnętrznego paczek, że niektóre z nich były prawdopodobnie rozpakowywane. Potwierdza to przypuszczenie

³⁰ Instytut Józefa Piłsudskiego w Ameryce (dalej: IJP), Archiwum Wojskowe, sygn. 34, Protokół odbiorczy materiałów archiwalnych, przywiezionych z Baile Herculane do Attachatu Wojskowego w Bukareszcie, s. 15, oryg., mps.

fakt, że z paczki 4 grupy XIV była wyjęta teczka nr 19 i leżała oddzielnie. (Komisja włączyła ją do właściwej paczki). Czy materiały archiwalne zostały w rozpakowywanych paczkach naruszone, Komisja nie zdołała stwierdzić z braku czasu i odpowiednich warunków lokalowych. Z tych też powodów sprawdzenie dokładnego stanu akt, zgodnego ze spisami zawartości (rotulusami), będzie mogło być dokonane dopiero na miejscu.

Na tym protokół zakończono.

Bukareszt, dn. 17 II 1940 r.

Przewodniczący Librewski Stanisław, kapitan

Członkowie: Bocheński Władysław, urz. VIII gr.

Stelmach Stanisław, urz. VIII gr.

[Załączniki]

[2]

[Grupa III]

**Inwentarz akt górnośląskich, sporządzony w październiku 1939 r.
w Baile Herculane (Rumunia) przez urz. VIII gr. Bocheńskiego
Władysława³¹**

- a) Akta różnych dowództw
- b) I powstanie śląskie
- c) II powstanie śląskie
- d) III powstanie śląskie
- e) Akta ewidencyjne wyłączone z różnych zespołów dla celów doraźnych w Arch. Wojsk. W przyszłości do wcielenia właściwych zespołów³².

[3]

Gr[upa] IV

**Akta (sprawy) Najwyższej Komisji Opiniującej przy Wodzu Naczelnym,
Sądów dla Generałów, Oficerskiego Trybunału Orzekającego³³**

Akta te (sprawy) miały oddzielny inwentarz w ref[eracie] III A[rchiwum] W[ojskowego] przy WBH. Wywieziono tylko część z nich, uważanych za najważniejsze.

³¹ IJP, Archiwum Wojskowe, sygn. 14, Inwentarz akt górnośląskich, sporządzony w październiku 1939 r. w Baile Herculane (Rumunia) przez urz. VIII gr. Bocheńskiego Władysława.

³² Jest to tylko spis treści do czterech części inwentarza, które zostały tu pominięte z powodu ich dużych rozmiarów.

³³ IJP, Archiwum Wojskowe, sygn. 34, Akta (sprawy) Najwyższej Komisji Opiniującej przy Wodzu Naczelnym, Sądów dla Generałów, Oficerskiego Trybunału Orzekającego, s. 2–3, oryg., mps.

Akta (sprawy) Najwyższej Komisji Opiniującej przy Wodzu Naczelnym

L.p	Dawny numer teki	Nazwa sprawy
1	2	gen. Boruszcza
2	4	płk. Fabrycego
3	6	płk. Jaźwińskiego, Wędziagolskiego, ppłk. Bobkowskiego
4	8	ppłk. Kopy
5	11	gen. Majewskiego
6	16	gen. Odyńca, Kuczewskiego i Billewicza
7	17	płk. Obuch-Woszczatyńskiego, płk. Waltera, Manżeta, Kopystyńskiego
8	19	gen. Romera
9	20	gen. Sawickiego Jana
10	25	gen. Szeptyckiego
11	33	płk. Krzywobłockiego (sprawa NWO?)

Akta (sprawy) Sądu Honorowego dla Generałów

12	–	gen. Żymierskiego i Zagórskiego
13	–	gen. Kukieła
14	15	gen. Jasińskiego i Romera

Akta (sprawy) Oficerskiego Trybunału Orzekającego

15	13	płk. p.d. sg Barthel de Weydenthal-Barty i ppłk. SG Matuszewskiego.
----	----	--

Akta pozostawiono w tym stanie, w jakim przywieziono, rozdzielono jednak na grupy, do których doszły nowe (podane pod lp. 12 i 13) sprawy.

Waligóra mjr

[4]

Gr[upa] V

Akta Szefa Sztabu Gen. WP, gen Rozwadowskiego³⁴

Akta te należą do zespołu wielkiego akt Sztabu Gen. Nacz. Dow., były jednak kiedyś zatrzymane przez gen. Rozwadowskiego i dopiero przez gen. Kukieła przejęte i zatrzymane w archiwum, wtedy Archiwum BH.

Akta te składają się z trzech tek uporządkowanych wewnątrz i posiadających spisy. Porządkowania i spisania dokonał płk Laudański, podział akt na grupki dość przypadkowy, na razie jednak musi pozostać aż do czasu gruntownej inwentaryzacji.

³⁴ IJP, Archiwum Wojskowe, sygn. 34, Akta Szefa Sztabu Genalnego WP, gen. [Tadeusza] Rozwadowskiego, s. 4, oryg., mps.

Teka nr 1 nosi stary napis „Akta korespondencyjne z gen. Henrysem i Weygandem oraz Misją Francuską podczas bitwy warszawskiej oraz dyspozycje i instrukcje za lata 1920 stanowiące własność gen. Rozwadowskiego”.

Teka nr 2 zawiera pisma, które otrzymywał gen. Rozwadowski jako szef sztabu gen.

Teka nr 3 jak poprzednio.

Spis zawartości posiada tylko teka nr 1, pozostałe teki nie mają.

Na początku teki nr 1 włożono dodatkowo w BH niewykazane w spisie płk. Laudańskiego: 1) broszura dr. Wład. Konopczyńskiego Prawda o Biurze Historycznym Sztabu Generalnego z uwagami na marginesach stron gen. Skierskiego; 2) Kopia niewierzytelna pisma szefa WBH l. 27/tj 16 III 1928 do prezesa Kom Hist Pol. Akad. Um.; 3) Akt stanowiący brulion protokołu posiedzenia ROP (18 posiedzenie) z poprawkami gen. Rozwadowskiego, znaleziony wśród innych akt przez mjr. Waligórę, oraz odpis tego brulionu.

Teka nr 3. Przy tych aktach szefa sztabu gen. umieszczono czasowo aż do chwili nowego porządkowania tekę pt. Francuskie akta otrzymane z MSWojsk do wcielenia do AW. Teka ta otrzymała tymcz. nr 4.

Waligóra mjr

Baile Herculane 16 X 1939

[5]

Gr[upa] VI

Akta Ukraińskiej Misji Wojskowej w Polsce, Sekcji Wojskowej Ukraińskiej Misji Dyplomatycznej w Polsce, Ukraińskiej Wojskowej Komisji Likwidacyjnej w Rzeczypospolitej Polskiej z lat 1920–21 oraz akta w sprawach ukraińskich, prowadzonych przez gen. Stachiewicza, szefa WBH w latach 1927–28³⁵

Ta grupa akt nie posiadała spisu tek, poszczególne teki były umieszczone w niektórych wypadkach nieodpowiednio. Prawie wszystkie teki jednak posiadają spisy zawartości, tak że uporządkowanie sprowadzało się do rozpoznania i przegrupowania teczek.

Teka nr 1 obecnie zawiera: Akta Ukraińskiej Misji Wojskowej w Polsce, spis jest.

Teka nr 2: Akta Sekcji Wojskowej Ukraińskiej Misji Dyplomatycznej w Polsce, spis jest.

³⁵ IJP, Archiwum Wojskowe, sygn. 34, Akta Ukraińskiej Misji Wojskowej w Polsce, Sekcji Wojskowej Ukraińskiej Misji Dyplomatycznej w Polsce, Ukraińskiej Wojskowej Komisji Likwidacyjnej w Rzeczypospolitej Polskiej z lat 1920–21 oraz akta w sprawach ukraińskich, prowadzonych przez gen. [Juliana] Stachiewicza, szefa WBH [Wojskowego Biura Historycznego] w latach 1927–28, s. 16, oryg., mps.

Teka nr 3: Akta Ukraińskiej Wojskowej Komisji Likwidacyjnej w Rzeczypospolitej Polskiej, spis jest.

Teka nr 4: Akta otrzymane przez gen. Stachiewicza, szefa WBH, w sprawie formowania wojska ukraińskiego. Akta te ułożył gen. Stachiewicz w następujących subteczkach:

Nr I Organizacja i etaty

Nr II Informacyjno-wyw.

Nr III Instrukcje mobilizacyjne

Nr IV Ogólne

Nr V Instrukcje służbowe

Nr VI Sprawozdania z prac

Do teki nr 4 dołączono z innej: Konwencję wojskową i umowę z 1920 i kopiariusz gen. Stachiewicza z 1927 r. w sprawach ukraińskich.

Teka nr 5 zawiera: Komunikaty informacyjne O. II Szt. Gen. z lat 1930–1931, otrzymywane przez gen. Stachiewicza, a dotyczące spraw ukraińskich.

Do tej teki wcieliłem z teki nr 3: Pisma inf. Oddz. II Szt. Gen. i MSWewn, nadsyłane gen. Stachiewiczowi.

Przy wykazanych aktach znajdowała się jeszcze jedna teczka, która zupełnie nie należała do nich. Pozostawiono ją na razie przy nich jako tekę nr 6, w przyszłości powinna wejść do zbioru opracowań i relacji. Teczka ta ma napis: „Dokumenty dotyczące mordów popełnianych przez Ukraińców w Małopolsce Wsch. w 1918/19 r. (Spraw. MJ Wielopolskiej)”. Spis zawartości jest.

Baile Herculane, 17 X 1939

Waligóra mjr

[6]

Gr[upa] VII

Materiały dotyczące pracy szefa WBH oraz inwentarze AW³⁶

Lp.	Nr inwentarza	Treść (tytuł)
a) Materiały do prac Szefa Wojsk. Biura Hist.		
1		Szef WBH. Zapiski dotyczące się meldunków, referatów, rozmów z przełożonymi lub osobami zajmującymi wybitne stanowisko w sprawach dotyczących się Wojskowego Biura Historycznego
2		Książka interesantów przyjętych przez szefa WBH od 1 I 1938
3		Spis osób przyjętych osobiście przez Pana Generała (1934)
4		Notatnik prywatny od marca 1936 (płk. dypl. Rakowskiego)

³⁶ IJP, Archiwum Wojskowe, sygn. 34, Materiały dotyczące pracy szefa WBH [Wojskowego Biura Historycznego] oraz inwentarze AW [Archiwum Wojskowego], s. 17–18, 34–35, oryg. mps.

5		Książka interesantów przyjętych przez Szefa WBH od 1 I 1937
6		Rozkazy wewnętrzne WBH z lat 1935 do 1939 włącznie (6 książek i jedna teczka z rozkazami)
7		Studia nad wojną polską
b) Inwentarze Archiwum Wojskowego		
1		Raptularz ze skorowidzem
2		Schemat podziału zawartości AW
3		Inwentarz inwentarzy
4	100	Inwentarz dawnych polskich akt wojskowych
	110	Inwentarz akt polskich związków przedwoj.
5	120-1	Inwentarz akt Leg. Pol., PKP i PSZ
6	122	Inwentarz akt formacji wschodnich
7	123	Inwentarz akt armii gen. Hallera
	130	Inwentarz akt powstań śląskich
8	140	Inwentarz akt samoobrony (jest tylko zastawnik)
	150	Inwentarz akt Nacz. Komitetu Narodowego
	151	Inwentarz akt Komitetu Pomocy dla Uchodźców z Galicji i Bukowiny w Wiedniu
	160	Inwentarz akt Komisji Wojsk. Tymczasowej Rady Stanu Król. Polsk.
	170	Inwentarz akt POW
9	200	Inwentarz akt wojskowych władz zaborcz. austr.
10	210	Inwentarz akt wojskowych władz zaborcz. niemieck.
11		Inwentarz rozkazów i zarządzeń władz, komend i dowództw rosyjskich
12		Inwentarz akt: a) b. wojsk. ros.; b) powstania narod. 1863/64; c) b. wojsk sow.; d) b. wojsk ukraińskich
13		Inwentarz akt operac. dowództw i władz naczelných (przechowywanych w ref. III AW)
14		Inwentarz akt operac. wyższych dtw i jednostek liniow. (przechowyw. w ref III AW)
15		Skorowidz do inw. podanego pod poz. 14
16		Inwentarz tek rozmów hughesowych 1919/20
17		Inwentarz akt Najwyższej Komisji Opiniującej
18		Katalog szpiców operacyjnych
19		Inwentarze trzeciej grupy zespołów i zasobów AW (Wojsko Polski Odrodzonej): a) obrony Lwowa 1918/19; b) Gen. Insp. Piech.; c) Gen. Insp. Jazdy; d) Gen. Insp. Art.; e) Dow. Art. Kon; f) 201 pp; g) Frontu Lit.-Biał.; h) Straży Narod. m. stoł. Warszawy; i) Małop. Str. Obywat.; j) Wojsk. Gubernat. Warszawy; k) Komisarza Rządu do Spraw Czerw. Krzyża; l) Eksp. MSWojsk. w Brześciu; m) Dow. 18 DP; n) Samodz. dyw. koz. esaula Jakowlewa; o) odcink. kordon.
20		Szczegółowe spisy akt sekcji ogólnej i adiutantury Oddz. IV Nacz. Dow.
21		Inwentarz 4-tej grupy zasobów AW (kolekcje, rękopisy)
22		dtto (maszynopis)
23		dtto (maszynopis)
24		Inwentarz rękopisów (t. V)

25		Inwentarz kolekcji odpisów
c) Inwentarze obcych archiwów		
1		Wykaz akt znajdujących się w zbiorach Polskiego Archiwum Wojennego
2		Wykaz akt NKN znajdujących się w Arch. Aktów Dawnych Zarządu Miejsk. w Krakowie
d) Akta różne Archiwum Wojskowego		
1		Akta AW od 5 IX–391
2		Elaborat mob.
3		Mjr Waligóra – Z doświadczeń polskiej archiwistyki (rkps do druku)

[7]

Gr[upa] VIII

Materiały do pracy gen. Stachiewicza i mjr. Gierowskiego**„Udział Polaków w wojnie światowej”³⁷**

Teczka 1 Materiały do podanej w tytule pracy

Teczka 2 Materiały do podanej w tytule pracy

Teczka 3 Materiały do podanej w tytule pracy

[8]

[Grupa] IX

Inwentarz akt Adiutantury Generalnej Naczelnego Dowództwa³⁸

Dnia 11 października 1939 r. z polecenia mjr. Waligóry Bolesława, kierownika Arch. Wojsk, przystąpiłem do uporządkowania i spisania akt tajnych Adiut. Gen. Nacz. Dtw, dotyczących spraw wojskowych i politycznych. Z powodu kilkakrotnego przeładowywania akt w czasie podróży ewakuacyjnej, zarówno w Polsce jak i Rumunii, zespół ten, składający się ze 100 teczek, został przemieszany i poszczególne teczki znalazły się w różnych paczkach.

Ze względu na to, że zespół ten składał się z 7 grup (akta tych grup wliczonych w spisie były oznaczone za pomocą T. I, T. III, T. V itd.), a każda grupa zawierała akta, których l[iczyby] dz[iennika] powtarzały się w ramach od 1 do kilku tysięcy, zespół ten został odpowiednio podzielony, przy czym przy wstępnym porządkowaniu posługiwano się kartkami.

³⁷ IJP, Archiwum Wojskowe, sygn. 34, Materiały do pracy gen. [Juliana] Stachiewicza i mjr. [Włodzimierza] Gierowskiego „Udział Polaków w wojnie światowej”, s. 19, s. 36–37, oryg., mps.

³⁸ IJP, Archiwum Wojskowe, sygn. 34, Inwentarz akt Adiutantury Generalnej Naczelnego Dowództwa, s. 8–11, oryg., mps.

Ze względu na to, że dopiero w końcowej fazie porządkowania tego zespołu został odnaleziony tzw. „Skorowidz archiwum tajnego”, przy porządkowaniu nasuwały się pewne trudności, gdyż akta niektórych grup (1.p.) rozpoczynały się dopiero powyżej tysiąca. (Np. w grupie VI „Czechy i Węgry” dopiero od nr 1823); można więc było przypuszczać brak tych akt w danej grupie.

Większość akt tego zespołu, a mianowicie 55 teczek, została zszyta i znajduje się w niebieskich obwolutach, pozostała część jest ułożona luźno według l[iczyby] dziennika (odchylenia od tej zasady są nieznaczne).

W okresie 11–16 października br. zespół ten uporządkowano w ramach wymienionych grup według numerów, a następnie spisano, sporządzając powyższy inwentarz, oraz numery teczek, oznaczono czarnym atramentem w prawym rogu u dołu. Akta ujęte w sporządzonym przeze mnie inwentarzu pod poz. 84–99 włącznie nie są wykazane w skorowidzu archiwum tajnego.

Inwentarz akt Adiutantury Generalnej Nacz. Dowództwa

Grupa I

Sprawy wojskowe (T. I)

L.dz.

Teczka nr 1	1–91
Teczka nr 2	92–189
Teczka nr 3	190–657
Teczka nr 4	662–1199
Teczka nr 5	1205–1838
Teczka nr 6	1841–2307
Teczka nr 7	2308–2994
Teczka nr 8	3053–4175
Teczka nr 9	4205–4395
Teczka nr 10	4401–5184
Teczka nr 11	5186–5789
Teczka nr 12	5822–6986
Teczka nr 13	7002–8095

Grupa II A

Czecho-Słowacja

Teczka nr 14	224–986
--------------	---------

Grupa II B (T. 2)

Ukraina–Rosja–Litwa

Teczka nr 15	198–648
Teczka nr 16	661–999
Teczka nr 17	1001–1200 (Czechosłowacja–Ukraina–Litwa–Rosja)
Teczka nr 18	1206–1400
Teczka nr 19	1401–1596

Teczka nr 20	1601–1900
Teczka nr 21	2502–2722 (brak od nr 1901–2500)
Teczka nr 22	3008–3500 (brak od nr 2723–3000)
Teczka nr 23	3503–3699
Teczka nr 24	3704–4000
Teczka nr 25	4003–4298
Teczka nr 26	4301–4500

Podgrupa II (T. 2)

Rosja i wszystko, co z niej powstało

Teczka nr 27	4502–4800
Teczka nr 28	4801–5094
Teczka nr 29	5108–5299
Teczka nr 30	5301–5594
Teczka nr 31	5601–5897
Teczka nr 32	5904–6174
Teczka nr 33	6201–6397
Teczka nr 34	6404–6600
Teczka nr 35	6604–6799
Teczka nr 36	6801–7100
Teczka nr 37	7101–7400
Teczka nr 38	7401–7800
Teczka nr 39	7803–8100
Teczka nr 40	8101–8200
Teczka nr 41	8201–8400
Teczka nr 42	8401–8499
Teczka nr 43	8501–8599
Teczka nr 44	8601–8799
Teczka nr 45	8802–8952

Grupa III

Sprawy polityczne: Niemcy–Austria–Węgry

Teczka nr 46	192–1298
Teczka nr 47	1301–2091 (Niemcy i Austria)
Teczka nr 48	2111–2999
Teczka nr 49	3016–5099 (Niemcy i Austria)
Teczka nr 50	5116–5989
Teczka nr 51	6001–6844
Teczka nr 52	7001–7996
Teczka nr 53	8801–8940 (brak od 8001–8939)

Grupa IV

Narodowy Komitet Paryski – Francja

Teczka nr 54	203–493
Teczka nr 55	501–650

Teczka nr 56	651–1000 (Komitet Narodowy Polski – Francja)
Teczka nr 57	1101–2100 (Francja i Kongres)
Teczka nr 58	2501–4000 (brak od nr 2101–2500)
Teczka nr 59	4031–5069
Teczka nr 60	5120–5995
Teczka nr 61	6001–7000

Grupa V

Anglia, Ameryka, Włochy, Rumunia, państwa neutralne

Teczka nr 62	1001–1500 (według skorowidza brak od 212–1000)
Teczka nr 63	1501–1700
Teczka nr 64	1701–2100
Teczka nr 65	2101–2500
Teczka nr 66	3001–3500 (brak od nr 2501–3000)
Teczka nr 67	4001–4300 (brak od nr 3501–4000)
Teczka nr 68	4301–5100
Teczka nr 69	5301–5600 (brak od nr 5101–5300)
Teczka nr 70	5601–5900
Teczka nr 71	5901–6300
Teczka nr 72	6301–5700
Teczka nr 73	6701–7200
Teczka nr 74	7201–8000
Teczka nr 75	8001–8400
Teczka nr 76	8401–9000 (teczka ta nie jest wykazana w skorowidzu)

Grupa VI

Czechy i Węgry

Teczka nr 77	1800–4000
Teczka nr 78	5001–6000 (brak od nr 4001–5000)
Teczka nr 79	6001–8000

Grupa VII

Sprawy wewnętrzne

Teczka nr 80	190–1000
Teczka nr 81	1001–3000
Teczka nr 82	6001–7000 (brak od 3001–6000)
Teczka nr 83	7001–8000

Różne

Teczka nr 84	Akta sprawy pertraktacji z Sowieckim Czerwonym Krzyżem
Teczka nr 85	Różne akta Adiutantury Generalnej Nacz. Dow. dotyczące różnych grup
Teczka nr 86	detto
Teczka nr 87	Ordre de Bataille od 10 XII 18–1 IV 19
Teczka nr 88	detto 1 IV 19–15 VIII 19

Teczka nr 89	detto 19 VIII 19–25 IV 20
Teczka nr 90	Dyslokacja od 17 I 19–1 VI 20
Teczka nr 91	Stan liczebny armii od 1 I 21
Teczka nr 92	Spis ludności terenów ziem wschodnich
Teczka nr 93	Mapy
Teczka nr 94	Referaty informacyjne Nacz. Dtwą za 1920 (powielane)
Teczka nr 95	Różne materiały, druki, wykazy organizacyjne
Teczka nr 96	Dziennik podawczy (protokół) akt Adi[utantury] Gen. ND L. 1801–3690
Teczka nr 97	detto 3691–6050
Teczka nr 98	detto 6051–7810
Teczka nr 99	detto 7811–8953
Teczka nr 100	Skorowidz do akt Adiut[antury] Gen. Nacz. Dow.

[9]

[Grupa] X

Spis akt „Komisji Likwidacyjnej generała Żeligowskiego” r. 1926³⁹

Dnia 9 października 1939 r. z polecenia mjr. Bolesława Waligóry, kierownika Archiwum Wojskowego, przystąpiłem do uporządkowania i spisania akt „Komisji Likwidacyjnej gen. Żeligowskiego”, dotyczących tzw. wypadków majowych 1926 r. Ze względu na kilkakrotne przeładowywanie w czasie podróży ewakuacyjnej, zarówno w Polsce jak i Rumunii, zespół ten, składający się z 25 teczek, dziennika podawczego i inwentarza akt, został przemieszany i poszczególne teczkę znajdowały się w innych paczkach.

Przy końcu pracy inwentaryzacyjnej, polegającej na spisaniu poszczególnych tek z wyszczególnieniem ilości pozycji znajdujących się w wymienionych teczkach, odnalazłem dziennik podawczy b. Komisji Likwidacyjnej oraz „Inwentarz akt Komisji Likwid. gen. Żeligowskiego”, sporządzony w Wojsk. Biurze Histor. przez mjr. dypl. Kańskiego Celestyna. Inwentarz ten zawiera historię i ogólną charakterystykę akt oraz dokładne spisy zawartości poszczególnych tek. Spisy te poza tym znajdują się na początku każdej teczki.

Uporządkowanie i spisanie akt Kom. Likwid. ukończyłem dnia 10 X 1939 r.

Teczka nr 1. Okres poprzedzający akcję majową (akta według wykazu od nr 1–33 zostały włączone do teki nr 3).

³⁹ IJP, Archiwum Wojskowe, sygn. 34, Spis akt „Komisji Likwidacyjnej generała [Lucjana] Żeligowskiego” r. 1926, s. 5–7, 20–22, oryg., mps.

Teczka nr 2. Powołanie Komisji Likwidacyjnej. Rozkazy i zarządzenia. Sprawozdania z działalności między 10 a 20 maja 1926 r. oficerów (indywidualne). Ilość pozycji 44.

Teczka nr 3. Akta Biura Ścisłej Rady Wojennej. Akta Oddz. I Szt. Gen. Akta Inspektoratu Armii nr 4. Akta Oddz. II Szt. Gen. Ilość poz. 117.

Teczka nr 4. Depesze, rozmowy jużowe, komunikaty Szt. Gen. z okresu 12–16 maj 1926 r. Ilość pozycji 114.

Teczka nr 5. Akta operacyjne Sztabu Wojskowego w Belwederze. Akta Grupy Operac. „Warszawa” Marszałka Piłsudskiego. Akta Oddz. II Grupy Oper. „Warszawa”. Ilość poz. 77.

Teczka nr 6. Akta Oddz. I Grupy oper. „Warszawa”. Akta dotyczące spraw zaopatrzenia i stanów grupy Operac. „Warszawa”. Akta Rej. Intend. „Warszawa”. Akta Komendy Dyrekcji Kolej. „Warszawa”. Akta Komisarza Stacji regul. Skierniewice. Ilość pozycji 20.

Teczka nr 7. Akta Grupy płk. Sikorskiego. Akta Grupy płk. Bończy-Uzdowskiego. Akta Grupy płk. Smorawińskiego. Akta Grupy Cytadela. Ilość pozycji 24.

Teczka nr 8. Akta DOK I. Ilość pozycji 17.

Teczka nr 9. Akta DOK I. Ilość pozycji 39.

Teczka nr 10. Akta DOK II. Akta DOK III. Akta DOK IV. Ilość pozycji 11.

Teczka nr 11. Akta DOK IV. Ilość pozycji 37.

Teczka nr 12. Akta DOK V. Ilość pozycji 240.

Teczka nr 13. Akta DOK V. Ilość pozycji od nr 241–470 (wykaz aktów w teczce nr 12).

Teczka nr 14. Akta DOK VI. Akta DOK VII. Ilość pozycji 6 (pozycja nr 6, zawierająca akta 14 DP pod nazwą „Assystencja”, składa się z 12 sub-teczek).

Teczka nr 15. Akta DOK VIII. Akta DOK IX. Akta DOK X. Ilość pozycji 17.

Teczka nr 16. Akta dotyczące generałów Zagórskiego i Malczewskiego – dochodzenia sądowe. Akta dotyczące gen. Sosnkowskiego – sprawa zamachu samobójczego. Ilość pozycji 2 plus 19 plus 3 plus 2.

Teczka nr 17. Sprawy personalne. Ilość pozycji. 1–71.

Teczka nr 18. Sprawy personalne. Ilość pozycji 72–127.

Teczka nr 19. Sprawy personalne. Ilość pozycji 128–162.

Teczka nr 20. Sprawy likwidacyjne, odszkodowania, transporty. Ilość pozycji 1–126.

Teczka nr 21. Sprawy likwidacyjne, odszkodowania, transporty. Ilość pozycji 127–250.

Teczka nr 22. Sprawy likwidacyjne, odszkodowania, transporty. Ilość pozycji 251–414.

Teczka nr 23. Sprawy likwidacyjne i O. de B. grup walczących. Ilość pozycji 415–535.

Teczka nr 24. Plany m. Warszawy i mapy m. Warszawa i okolic. Wycinki z gazet duńskich z okresu tzw. wypadków majowych. Fragmenty pamiętnika Januarego Grzędzińskiego pt. Fragmenty pamiętnika – Strzępy wspomnień majowych. Autor był uczestnikiem walk 1926 r. i podaje opis takowych. Ilość pozycji 11.

Teczka nr 25. 1) Sprawozdanie z prac Komisji za czas od 17 V – 1 VIII 26. l.dz. 240; 2) Załączniki do sprawozdania cz. I–VIII; 3) Skorowidz spraw personalnych Komisji Likwid.

Teczka nr 26. Dziennik podawczy Komisji Likwidacyjnej gen. Żeligowskiego.

Teczka nr 27. Inwentarz akt Komisji Likwidacyjnej.

[10]

Gr[upa] XI

XI Grupa akt różnych⁴⁰

1. Teczka akt Attache Wojsk. w Rumunii
2. Plik akt MSWojsk, w tym akta komisji dla zbadania stanu akt BH
3. Plik aktów wydzielonych z kanc. GISZ i oddanych WBH
4. Sprawozdanie z działalności Grupa Op. Śląsk
5. Odpisy różnych akt Oddz. II 1919 r.
6. Akta WBH/BH i gen. Stachiewicza (związane z komisją dla zbadania stanu akt BH)
7. Kopiarz Kdys Gł. POW (Stachiewicza Jul.) a później kop., w którym znajdują się meldunki, rozkazy pisane przez gen. Stachiewicza w WP.
8. Akta I korpusu austr. w Krakowie, dot. spraw polskich org. niepodl. strzelców.
9. Papiery pozostałe po gen. Dreszerze.
10. Plik akt Komisji Wojskowej TRS.
11. Materiały dot. spraw litewskich i białoruskich (Litwy Środkowej) i ukraińskich.
12. Trzy teczki akt odznaki pam. GISZ oraz teka zawierająca akta w sprawie funduszu im. Gołubskiego (wewnątrz obligacje Poż. Inwest.).
13. Akta dot. pertraktacji PPS z rządem jap., 1904–5. Korespondencja do Piłsudskiego 1918–20.
14. Klisze dokumentów sowieckich.

Cała powyższa grupa została doraźnie tylko spisana, gdyż wobec otrzymania wiadomości, iż wobec niepodpisania deklaracji odtransportowanie nastąpi 5 XI, nie było czasu na dokończenie prowizorycznej inwentaryzacji.

⁴⁰ IJP, Archiwum Wojskowe, sygn. 34, XI Grupa akt różnych, s. 23–26, oryg., mps.

Grupa ta została spisana i zapakowana w dniu 4 XI. Niektóre akta posiadają już inwentarze sporządzone przeze mnie wcześniej (XIII).

Waligóra mjr

Do poz. 13. Zał. 1

Akta dot. pertraktacji PPS z Japonią (1904–1905)

Napis zewnętrzny na teczce: „Z archiwum PPS Sprawa «Wieczoru»”. Napis wewnątrz: 1904 Pertraktacje z rządem japońskim. Podróż Piłsudskiego do Japonii.

Zawartość teczki nieuporządkowana i niespisana, mieści się w czterech kopertach (które oznaczyłem nr nr I, II, III i IV) z następującymi napisami:

I. Listy Wacława Studnickiego (w sprawach Jap.)

II. 1904 Sp. Jap.

III. 1905 Spr. Jap.

IV. Dokumenty Jap.

Pewne prace inwentaryzacyjne swego czasu były zapoczątkowane i w kopercie nr II mieszczą się między innymi oddzielnie listy z 1904 Ziuka (Piłsudskiego) oznaczone nr od nr 1 do 7, Wojtka (Wojciechowskiego) oznaczone nr 14–31, a [w] kopercie nr III listy z 1905 Ziuka (Piłsudskiego) nr 8–12 i Wojtka (Wojciechowskiego) nr 32 do 58. Znaczna część listów i dokumentów nie jest spisana i oznaczona.

Licząc się z możliwościami pracy w Herculanie, zawartość teczki pozostawiono w takim stanie, w jakim była (jedynie stwierdzono jak powyżej stan rzeczy i oznaczono koperty). Ten zbiór dokumentów wymaga znacznego nakładu pracy i to pracy drobiazgowej. W najbliższej przyszłości należy sporządzić dokładny spis zawartości w ten sposób, aby każdy dokument został uwidoczniiony w wykazie.

Waligóra mjr

Baile Herculanie, 17 X 1939.

Zał. 2 (do poz. 13)

Teczka z napisem wewnątrz (ręką gen. Stachewicza):

Pisma różne osobiste do Nacz. Wodza,
w tym kilka z okresu bitwy warszawskiej

Zawartość: Papiery przemieszane, niespisane i nieułożone i niezszyte. Większość dotyczy spraw wojskowych i politycznych, papiery te mogły właściwie wpłynąć do kanc. Adi[utantury] Gen. WN. Kilka listów dziękczynnych lub z prośbą o poparcie.

W dniu 12 X wykonano w Herculanie następującą pracę: Ułożono według dat listy, następnie spisano, sporządzając poniższy spis zawartości. Lp. oznaczono ołówkiem w prawym rogu u góry.

Autor listu, data, treść

1. Lutosławski W. 22 XI 1918 z Francji oddaje się do rozp. „dyktatora” Piłsudskiego.
2. Baranowski W. 9 I 1918 (pomyłka winno być 1919) daje wiadomości z prasy franc., otrzymane z Genewy w sprawie pomocy Polsce.
3. Gasredterob(?) 14 IV 1920 z Konstantynopola.
4. Marie Fortunate Alexandri Abesse du Ve Monastere de Sainte Guinea. Assoi. Italia – 25 VI 1920.
5. De Banghe Albert 3 VII 1920 Bruksela.
6. Sieroszewski Waław 6 VII 1920 daje sprawozdanie z wyniku akcji prowadzonej przez niego w Ameryce.
7. Burcew Wł. 23 VII 1920 prosi o przyjęcie.
8. Orlicz-Dreszer G. 4 VIII 1920 pismo wysłane z pominięciem drogi służbowej, zawierające wiadomości z frontu i ocenę zdarzeń.
9. Dowództwo Dywizji Ochotniczej z 6 VIII 1920, pismo hołdownicze w rocznicę wymarszu strzelców.
10. Rozwadowski gen. 20 VIII 1920, list w sprawie dalszych operacji.
11. Wieniawa-Długoszowski, meldunek zawierający spostrzeżenia dot. 5 armii Sikorskiego.
12. Weygand gen. 23(9) VIII 1920. List w związku z nadaniem gen. Weygandowi Krzyża VM i odjazdem z Warszawy.
13. ks. Pelczar biskup 15 VIII 1920 w sprawie pielgrzymki do Częstochowy z udziałem NP.
14. Finot Jean dyr., La Revue Mondial 24 VIII 20.
15. Wieniawa-Długoszowski 26 VIII 20 melduje w sprawach op., pers. i innych.
16. Wieniawa-Długoszowski melduje w sprawach op., org., i innych.
17. Wasilewski Leon 25 VIII 20 informacje o państwach bałtyckich.
18. ks. Gralewski Jan 27 VIII 20 z Poznania.
19. Niesel gen. 23 IX 20 z Paryża w związku z misją w Polsce.
20. 3 Dywizja Legionów 23 IX 20 ofiarowuje zdobyty sztandar sow.
21. Szeptycki gen. 28 IX 20 zgłasza się jako zdrowy do objęcia dow.
22. Biliński Leon 21 X 1920 pismo w związku z opuszczeniem Warszawy z wyrazami hołdu dla NP.
23. Krahelska Wanda 3 XI 20 w sprawie męża Tytusa Filipowicza aresztowanego w Baku przez bolsz.
24. Askenazy Szymon 6 XI 20 Paryż – sytuacja międzynarodynar.
25. Adres hołdowniczy oficerów kursu instr. dla wyższych of. jazdy z 15 XI 20.
26. ks. Pelczar biskup 24 XI 20 w sprawie pielgrzymki dla Częstochowy.
27. Piątkowska Julia 24 XI 20 pismo dziękczynne.
28. Piątkowski Szeliga Stanisław 26 XI 20 podziękowanie za wydobyć z niewoli.

29. Hermaneni capitain 26 XI 20.
 30. Savinkoff B. 8 XII 20.
 31. Korczak-Sielicka Lula 3 XII 20 dziękuje za fotografię.
 32. Szczepański(?) 22 XII 20 w sprawie swego syna.
 33. dr Jodko W. 5 I 21 Konstantynopol, w sprawie sojuszu Kemala z Sowietami i sojuszu polsko-francusko-tureckiego.
 34. Bregalski(?) 23 VIII 20 w sprawie otwarcia fabryki naftow. przez Mozera w Nowo Wilejce i dostawy dla wojska.
 35. Sawinkow 27 XII 20 Paryż, daje sprawozdanie z podróży do Londynu.
- Spisał 12 X 1939 w Herkulane Waligóra mjr

[11]

Gr[upa] XII

Różne opracowania⁴¹

Lp.	Treść (tytuł)
1	Sabina Krasicka „Legiony Józefa Piłsudskiego na Wołyniu w latach 1915–16.
2	Bitwa warszawska, t. II. Bitwa nad Wisłą cz. II 1 Armia od 12–18 VIII (opracowanie mjr. Waligóry Bolesława) 2 egzempl. z załącz. mapami i szkicami (1 komplet)
3	Ocena książki J. Giertycha „Tragizm dziejów Polski”
4	Hermann Fiechke Der polnische Aufstand in Posen 1918/19 (odbitka fotograficzna)
5	Kpt. Librewski Stanisław Archiwa Wojskowe (Legiony) (referat)
6	Odpisy materiałów do historii Leg. Pol.
7	Protokółarny spis inwentarza Gabinetu służbowego Józefa Piłsudskiego Pierwszego Marszałka Polski
8	Komentarz do Protokółarnego spisu inwentarza (podanego pod poz. 7)
9	Materiały do historii 1 p. uł. Leg. Pol.
10	Dr Marian Henryk Serejski Podstawy i cele sojuszu polsko-łotewskiego z 1919/20
11	Relacja gen. dyw. Piskora
12	Historia Pułku Ułanów Lubelskich im. Gen. Kazimierza Sosnkowskiego
13	Józef Piłsudski Poprawki historyczne (tekst pierwotny)
14	Zarys historii 6 p. sap.
15	Odpisy koresp. polowej I Brygady Leg. Pol. z września 1914
16	Notatki służbowe dr. M.H. Serejskiego do zagadnienia: Powszechny obowiązek służby wojskowej w ustawodawstwie 1919–1920
17	Notatki służbowe dr. M.H. Serejskiego Gdańsk cz. II Konwencja paryska z 9 XI 1920
18	Notatki służbowe dr. M.H. Serejskiego Zagadnienia polityczne w wojnie 1918/20
19	Opracowanie kpt. Zielińskiego Hugona i relacja Wojsk. Biura Hist. – Mobilizacja strzelecka 1914 r.
20	Oddziały polskie na Murmanie
21	Oświadczenie insp. armii gen. Berbeckiego w sprawie okoliczności śmierci mjr. Wyrwy-Furgalskiego

⁴¹ IJP, Archiwum Wojskowe, sygn. 34, Różne opracowania, s. 27–28, 38–39, oryg., mps.

22	Relacja śp. gen. bryg. Dobrodzickiego
23	Projekt I części historii 12 Pułku Uł. Podolskich
24	Władysław Goliczewski Dwunastego maja 1926 r.
25	Od Litwy Środkowej do maja 1926 – relacja gen. Żeligowskiego
26	2-gi egzemplarz kopii Pamiętnika Bronisława Piłsudskiego. Nieskorygowany
27a	Materiały do pierwszej bitwy pod Lwowem
27b	Materiały do pierwszej bitwy pod Lwowem
28	Teczka zawierająca komplet map i mapy różne
<u>Opracowania i instrukcje</u>	
– egzemplarze służbowe Kierownika Archiwum Wojskowego	
29	Instrukcja o przechowywaniu, wydzielaniu i niszczeniu akt
30	Waligóra Bolesław mjr – Stan pomocy archiwalnych oraz metoda poszukiwań z uwzględnieniem szczególnych warunków w Archiwum Wojskowym
31	Bolesław Waligóra – Zadania i metody pracy Archiwum Wojsk.
32	Bolesław Waligóra – Wojskowe Biuro Historyczne
33	Bolesław Waligóra – Gen. Stachiewicz a rozwój prac i służby archiwalnej w wojsku
34	Bolesław Waligóra – Zrzeszenia b. wojskowych, ich zadania i rozwój w Niemczech oraz w Polsce Odr.
35	Bolesław Waligóra – Szkice
36	Brummer Wiktor kpt. – Organizacja Sztabu Generalnego
37	Główne problemy archiwalne, opracowane na podstawie Guide International des Archives, Europe
38	Fotografie i fotokino
39	Maszynopis mjr. Waligóry „Wiarus na obczyźnie”, Instrukcje archiwalne (własność mjr. Waligóry, kier. Arch. Wojsk.)

[12]

Gr[upa] XIII

Książki⁴²

1. 16 (szesnaście) książek z biblioteki Instytutu Badań Mat. Uzbr. (przeważnie niemieckie z dziedziny chemii i balistyki)
2. Houben – Die Methoden der Organischen Chemie (tom 2 i 4)
3. Instrukcja o kontroli gospodarki intendenckiej w oddziałach gospodarczych
4. Uposażenie wojska oraz funkcjonariuszów państwowych i kontraktowych administracji wojskowej
5. Sprawozdanie z działalności Wojskowego Klubu Sportowego „Legia” za 1938 r.

[13]

Gr[upa] XIV

⁴² IJP, Archiwum Wojskowe, sygn. 34, Książki, s. 29, 40, oryg., mps.

**Materiał Wydziału Formacji Polskich Wojsk. Biura Hist.,
dotyczący osoby Marszałka Śmigłego-Rydza
(Szef Wydz. kpt. Librewski Stanisław)⁴³**

1. Przemówienia, artykuły, pisma i rozkazy Marsz. Śmigłego-Rydza, umieszczone w zbiorze „Byście o sile nie zapomnieli”
2. Przemówienia, artykuły, pisma i rozkazy Marsz. Śmigłego-Rydza,
 - a) pominięte w zbiorze „Byście o sile nie zapomnieli”
 - b) późniejsze – od 10 XI 36
 - c) nieogłoszone nigdzie drukiem
3. Akta operac., odpisy i opracowania:
 - a) zima – akcja na Dźwińsk
 - b) uwagi o cechach operacyjnych północno-wschodniego teatru wojny w oświetleniu historycznym
 - c) wyprawa pod Połock
 - d) dziennik dtwa grupy operac.
4. Odpisy akt Arch. Wojsk., dotyczące 1 pp Leg. Pol.
5. Różne akta biograficzne i inne
6. Związek Strzelecki – odpisy z archiwum Instytutu J. Piłsudskiego
7. Legiony – odpisy z akt Arch. Wojsk.
8. Legiony – odpisy z archiwum Instytutu J. Piłsudskiego (okres po kryzysie przysięgowym)
9. POW – odpisy z archiwum Instytutu J. Piłsudskiego
10. Różne dotyczące Marsz. Śmigłego-Rydza
11. Teczka Szefa Wojsk. Biura. Hist.
12. Fotografie
13. Marsz. Śmigły-Rydz – pisma i mowy nieogłoszone lub ogłoszone w piśmie mało znanych
14. Śmigły-Rydz – różne a.a.
15. Pisma Pana Marszałka (pamiątkowe)
16. Materiał do kroniki (mjr Krzeczkowski)
17. Wycinki prasowe
18. Teczka od mjr. Rodziewicz
19. Materiały historyczne zebrane przez mjr. Krzeczkowskiego
20. Audjencje
21. Teksty poprawione przez Marsz. Śmigłego-Rydza (koperta kpt. Librewskiego)

[14]

Gr[upa] XV

⁴³ IJP, Archiwum Wojskowe, sygn. 34, Materiał Wydziału Formacji Polskich Wojsk.[owego] Biura Hist.[orycznego], dotyczący osoby Marszałka [Edwarda] Śmigłego-Rydza (Szef Wydz. kpt. Librewski Stanisław), s. 12–13, 30–31, oryg., mps.

Akta z 1939 r.⁴⁴

1. Akta grupy gen. Paszkiewicza
2. Dziennik gen. Kossakowskiego
3. Relacja gen. Skwarczyńskiego⁴⁵

* * *

[15]

**Protokół z 1 kwietnia 1943 r., sporządzony w Ambasadzie RP
w Waszyngtonie**⁴⁶

No 9/W/15

Protokół spisany w Ambasadzie RP w Waszyngtonie w dniu 1 kwietnia 1943 r. w związku z depeszą Szefa Gabinetu NW L 8968 z dnia 18 XI 42.

Komisja pod przewodnictwem Pana Ambasadora RP w Waszyngtonie Jana Ciechanowskiego w składzie: płk dypl. Włodzimierz Onacewicz – Attaché Wojskowy, dr Karol Estreicher, p. Stefan Poradzewski, por. Jerzy Piotrowski, dokonała otwarcia skrzyni nr 16 z depozytu aktów przekazanych do Ambasady RP w Waszyngtonie z Francji via Lisbona.

Skrzynię otwarto z zamiarem znalezienia ogólnego spisu zawartości wymienionych skrzyń.

Po stwierdzeniu, iż opakowanie i pieczęcie skrzyni nr 16 były nienaruszone, komisja otworzyła i przejrzała tytuły aktów w niej zawartych. Ogólnego spisu aktów depozytu w skrzyni nr 16 nie znaleziono, natomiast w każdej z 8 paczek znajdują się spisy zawartości poszczególnych teczek, wskazujące na to, iż są to akta tajne samodzielnego referatu pers. i Gen. Insp. Sił Zbrojnych, przekazane w swoim czasie do Archiwum Wojskowego Biura Historycznego.

W 5-ciu paczkach skrzyni nr 16 zawarte są akta Komisji Likwidacyjnej gen. Żeligowskiego z r. 1927–28. Pozostałe trzy paczki zawierają różne akta wojskowe GISZ, O. II, Sam. Ref. Pers. itp.

Po stwierdzeniu powyższego sporządzony został niniejszy protokół w 4 kopiach:

1. do aktów Ambasady RP w Waszyngtonie
1. do aktów Szefa Sztabu NW w Londynie
1. do aktów Attaché Wojskowego w Waszyngtonie
1. do zawartości skrzyni nr 16

⁴⁴ IJP, Archiwum Wojskowe, sygn. 34, Akta z 1939 r., s. 32, 41, oryg., mps.

⁴⁵ Na dokumencie odręczna notatka: „Akta te wg oświadczenia p. gen. Berbeckiego zostały przesłane do Attachatu Wojsk. w Bukareszcie w okresie wcześniejszym”.

⁴⁶ IJP, Archiwum Wojskowe, sygn. 34, Protokół z 1 kwietnia 1943 r., sporządzony w Ambasadzie RP w Waszyngtonie, s. 1, oryg., mps.

Po zakończeniu przeglądu zawartości skrzynia nr 16 została komisyjnie zamknięta i zabezpieczona pieczęcią lakową Ambasady RP w Washingtonie.

Przewodniczący Komisji Jan Ciechanowski Ambasador RP
Włodzimierz Onacewicz płk dypl.
dr Karol Estreicher
Jerzy Piotrowski por.
Stefan Poradzewski

Washington, DC, dn. 1 kwietnia 1943.

II Z archiwum Felicjana Majorkiewicza
Biblioteka Narodowa w Warszawie, rkps 40 405, mikr. 94 296

[16]

**1961 luty 27, Warszawa. – Inż. Felicjan Majorkiewicz do redakcji
„Zarania Śląskiego” w Katowicach**

Szanowny Panie Redaktorze!

W związku z 40 rocznicę Powstania Śląskiego przesyłam moje wspomnienie pt. „Archiwum Powstania Śląskiego w Marsylii 1941 roku”. Sądzę, że wielu uczestników, którzy powrócili do kraju po 2-giej wojnie światowej będą mogli jeszcze dużo dorzucić do poruszonego zagadnienia.

Felicjan Majorkiewicz

[Oryg., mps]

[Załącznik]

Archiwum „Powstania Górnośląskiego” w Marsylii 1941 roku

Rok 1940. Po walkach frontowych w północnej Norwegii i na „Reducie Bretońskiej”, po klęsce Francji przedarłem się przez wojska hitlerowskie wraz z innymi żołnierzami Brygady Strzelców Podhalańskich znad Kanału La Manche na południe. Na przełomie 1940/41 roku przejściowo znalazłem się w Marsylii, w „polskim” szpitalu, położonym na jednym z pięknych wzgórz tego ruchliwego portowego miasta.

W jednej z sal na parterze gmachu szpitalnego były zdeponowane duże drewniane skrzynie z dokumentami i aktami państwowymi. Było ich około 20. Skrzynie te zostały wywiezione z Polski w roku 1939. Po czerwcowej katastrofie Francji opiekę nad archiwum, znajdującym się w skrzyniach, sprawował mjr rez. Ludyga-Laskowski, były uczestnik powstań śląskich.

Pewnego dnia poszedłem w sprawach służbowych do mieszkania Ludygi-Laskowskiego, który mieszkał na terenie szpitala. Ze zdumieniem patrzyłem na ściany pokoju, w którym były rozpięte szkice walk ludu śląskiego

w roku 1920, przemarsze oddziałów i zgrupowań powstańczych oraz fragmentaryczny szkic planu powstańczego. Niewątpliwie były to dokumenty przedstawiające jeden z najkrytyczniejszych etapów śląskiej walki niepodległościowej. Szkice te pochodziły z rozbitych przez mjr. Ludygę-Laskowskiego trzech lub czterech skrzyń archiwalnych.

W tej sytuacji czułem się w obowiązku złożyć meldunek generałowi Julianowi Kleebergowi, który w tym okresie pełnił funkcję „dowódcy WP w płdn. Francji”. Po osobistym zreferowaniu sprawy sugerowałem generałowi, aby archiwum zdeponowane w szpitalu jak najszybciej zostało przejęte od mjr. Ludygi-Laskowskiego, następnie, o ile to możliwe, aby je przetransportowano do Wielkiej Brytanii. Generał Kleeberg przychylił się do propozycji i wyznaczył komisję pod moim przewodnictwem z zadaniem przejęcia całego materiału archiwalnego od majora Ludygi-Laskowskiego. W skład komisji wchodził m.in. kpt. Alfred Juttner(?) z I Dyw. Grenadierów.

Działo się to w pierwszym kwartale 1941 roku. Komisja stwierdziła wówczas, że w rozbitych skrzyniach brak było dokumentów i akt państwowych, z wyjątkiem nielicznych resztek na ogół drugorzędnej wartości historycznej. Materiały otrzymane od mjr. Ludygi-Laskowskiego z rozbitych skrzyń, nie zapełniły nawet jednej skrzyni. Były to m.in. następujące dokumenty:

- parę szkiców z przebiegu walk z Powstania Górnego Śląska
- tom zbroszurowany dokumentów z maja 1926 roku
- wykaz stanów armii polskiej z wiosny 1920 roku
- tom działalności Czerwonego Krzyża
- tabele mobilizacyjne jednostek wojska i służb
- dzienniki działań jednostek wojska i służb
- dzienniki działań jednostek lotniczych i łączności biorących udział w kampanii wrześniowej 1939 roku

duża ilość map taktycznych i operacyjnych z terenu Polski, pamiątkowe fotografie itd.

Jednak należy zaznaczyć, że mjr Ludyga-Laskowski nie przekazał komisji „Archiwum Powstania Górnego Śląska”. Dwie czy trzy skrzynie pozostały puste. Na interwencje i żądania komisji mjr Ludyga-Laskowski odpowiedział, że spalił część dokumentów odnoszących się do powstania, a przede wszystkim „Imienne spisy powstańców i wojaków”. Czyn swój usprawiedliwiał koniecznością uchronienia powstańców śląskich i ich rodzin znajdujących się w kraju przed skompromitowaniem wobec gestapo, które swoje macki i agendy już posiadało w Marsylii.

W rezultacie mjr Ludyga-Laskowski na żądanie komisji podpisał oświadczenie, w którym stwierdził, że nie posiada i nie zatrzymał u siebie żadnych dokumentów odnoszących się do powstań śląskich. Mimo złożenia tego

oświadczenia byłem przekonany wraz z członkami komisji, że mjr Ludyga-Laskowski ukrywa istotne dokumenty z Powstania Górnego Śląska.

Wobec tego, przedkładając generałowi Kleebergowi protokół komisji łącznie z załącznikami, proponowałem powołanie drugiej komisji, która by posiadała kompetencje wydostania od mjr. Ludygi-Laskowskiego przechowywanych i zatajonych przez niego dokumentów. W rezultacie generał obiecał przesłać materiał komisji do Sztabu Głównego do Londynu, a następnie wysłać skrzynie z dokumentami do Wielkiej Brytanii oraz powołał następną komisję pod przewodnictwem płk. dypl. Tadeusza Zieleniewskiego, byłego dowódcy 3 Dywizji Piechoty we Francji. W skład tej komisji wszedł m.in. przedstawiciel Biura Polskiego w Marsylii.

Mjr Ludyga-Laskowski wobec drugiej komisji zajął stanowisko prawie identyczne, jak w stosunku do pierwszej, lecz z tym że zwrócił dodatkowo część dokumentów z Powstania Śląskiego. Przy czym oświadczył, że dwa dokumenty historyczne z Powstania Śląskiego zatrzymuje u siebie. Komisja tych dokumentów od mjr. Ludygi-Laskowskiego, niestety, nie odebrała.

Reasumując należy przyjąć, że gros dokumentów odnoszących się do Powstania Śląskiego zostały w rzeczywistości zniszczone przez mjr. Ludygę-Laskowskiego. Jedynie znikoma ich część została uratowana. W ten oto sposób oryginalna dokumentacja walk oddziałów powstańczych, hutników i górników została w zawierusze wojennej zaprzepaszczona dla historii.

26 II 1961 r.

F. Majorkiewicz

b. szef Oddziału Takt.-Operac. Sam Bryg. Strzelców Podhalańskich [Francja w wyniku przegranej kampanii 1940 roku została podzielona linią demarkacyjną na część okupacyjną i nieokupacyjną (południową). Liczono, że tego stanu nie uda się długo utrzymać i Niemcy będą okupować całą Francję].

Londyn 3 VIII 1942

Dokumenty historyczne (Powstania Śląskie)
dochodzenie w Marsylii w 1941 roku

Meldunek

Zgodnie z rozkazem generała bryg. Kleeberga Juliana w lutym względnie w marcu 1941 r. odbyło się w Marsylii przejście aktów państwowych od majora Ludygi-Laskowskiego. Komisja stwierdziła, że mjr Ludyga-Laskowski nie zwrócił gros aktów z trzech lub czterech skrzyń. Przejętymi aktami nie zapełniłmy nawet całkowicie jednej z trzech pustych skrzyń.

M.in. całe „Archiwum Powstania Górnego Śląska” nie zostało zwrócone. Major Laskowski podpisał oświadczenie, że pozostałe dokumenty spalił. Posiadałem wątpliwości co do wiarygodności oświadczenia mjr. Ludygi-Laskowskiego, wobec tego generał Kleeberg wyznaczył drugą komisję, w skład której

wchodził płk dypl. Zieleniewski i przedstawiciel Biura Polskiego w Marsylii. Mjr Laskowski oświadczył drugiej komisji jw. z tym, że przyznał się, że zatrzymał sobie jeden czy dwa dokumenty (dokładnie nie pamiętam) oraz zwrócił dodatkowo część dokumentów z Powstań Śląskich. Zatrzymanych dokumentów przez mjr. Laskowskiego, do czego się przyznał jw., komisja nie odebrała.

Materiały komisji łącznie z wykazem odebranych dokumentów oraz odnośne meldunki zostały doręczone generałowi Kleebergowi i miały być odesłane do Londynu.

Majorkiewicz Felicjan mjr dypl.

Londyn, 3 września 1942

Dokumenty hist. (Powst. Śl.)

dochodzenie w Marsylii 1941 r.

Meldunek cz. II

1. W oświadczeniu złożonym przez mjr. Ludygę-Laskowskiego, że zwrócił wszystkie dokumenty, a „pozostałe” spalił, należy jako pozostałe dokumenty rozumieć w pojęciu mjr. Laskowskiego wyłącznie „Imienne spisy powstańców i wojaków”.

2. Skrzynkę, do której komisyjnie włożyliśmy dokumenty i mat[eriały] oddane przez mjr. Laskowskiego, m.in. Księgę archiw. dokumentów z maja 1926, część dokumentów z wojny polsko-rosyjskiej (stany liczbowe AP z wiosny 1920 r., działalność Czerwonego Krzyża, duża ilość tabel mob. jednostek boj.), uzupełniliśmy materiałem z innych skrzyń (m.in. mapami WSG, bojowymi dziennikami z kamp.) - ⁻⁴⁷. W ten sposób uzupełniona skrzynka miała być wysłana z Francji.

3. Jestem moralnie przekonany, opierając się na licznych przesłankach, że mjr Laskowski gros dokumentów i aktów spalił, natomiast najważniejsze dokumenty hist. (szczeg. z Powstań G.Śl.) zatrzymał i przechowywał w swoim mieszkaniu - ⁻⁴⁸

[Konspekt, rkps]

STRESZCZENIE

Edward Długajczyk, Z Warszawy do Nowego Jorku. Jeszcze o losach akt wojskowych podczas II wojny światowej

Po wybuchu II wojny światowej Archiwum Wojskowe w Warszawie ewakuowało drobny fragment akt własnego zasobu oraz zasobu Wojskowego Instytutu Historycznego. Akta te, w stanie uszczuplonym w wyniku działań wojennych, dotarły

⁴⁷ Tekst nieczytelny.

⁴⁸ Tekst nieczytelny.

do Rumunii, gdzie kierownik Archiwum Wojskowego mjr Bolesław Waligóra i jego pomocnik Władysław Bocheński ocalałe akta zinwentaryzowali, przygotowując do dalszej ewakuacji. W tym momencie urywa się wiedza historyczna o tych aktach. Autor znalazł dokumenty dowodzące, że akta w 1940 r. znalazły się w Marsylii pod opieką mjr. Jana Ludygi-Laskowskiego, skąd miały być przewiezione do Londynu. W rezultacie jednak przez Lizbonę zostały odesłane do Ameryki. Na aneksy do artykułu składają się spisy akt sporządzone w październiku 1939 r. w Rumunii oraz relacja mjr. Felicjana Majorkiewicza, świadka epizodu związanego z pobytem akt wojskowych w Marsylii.

Słowa kluczowe: II wojna światowa, akta wojskowe, Centralne Archiwum Wojskowe w Warszawie, Instytut Józefa Piłsudskiego w Nowym Jorku

SUMMARY

Edward Długajczyk, From Warsaw to New York. More on the fate of military records during World War II

After the outbreak of World War II the Military Archives in Warsaw evacuated a small part of their own records and those of the Military Institute of History. Depleted because of the military actions, those records reached Romania, where the director of the Military Archives, Major Bolesław Waligóra and his assistant Władysław Bocheński inventoried the records that survived, preparing them for further evacuation. This point is as far as historical knowledge on them reaches. The author has found documents proving that in 1940 they landed in Marseille under the custody of Major Jan Ludyga-Laskowski and from there they were to be transported to London. In the end, however, they were sent to America through Lisbon. The appendixes to the article consist of registers of records compiled in October 1939 in Romania and the account of Major Felicjan Majorkiewicz, a witness of an episode connected with the time when the records were in Marseille.

Keywords: World War II, military records, Central Military Archives in Warsaw, Józef Piłsudski Institute in New York

РЕЗЮМЕ

Эдвард Длугайчик. Из Варшавы в Нью-Йорк. О судьбах военных документов во время II мировой войны

После начала II мировой войны из Военного архива в Варшаве и архива Военного исторического института была эвакуирована небольшая часть документов. В результате военных действий сохранились не все из них, но уцелевшие документы были доставлены в Румынию, где начальник Военного архива майор Болеслав Валигура и его помощник Владислав Бохенски архивировали их, подготавливая к дальнейшей эвакуации. На этом моменте обрываются исторические сведения об этих документах. Автор нашел

доказательства того, что документы в 1940 году оказались в Марселе под опекой майора Яна Людыги-Ляковского, откуда должны были быть доставлены в Лондон. Однако в итоге они были переправлены через Лиссабон в Америку. В приложении к статье находятся списки документов, составленные в октябре 1939 года в Румынии, а также мнение майора Фелициана Майоркевича, свидетеля эпизода, связанного с нахождением этих военных документов в Марселе.

Ключевые слова: Вторая мировая война, военные документы, Центральный военный архив в Варшаве, Институт им. Юзефа Пилсудского в Нью-Йорке